

Schadevergoeding na geweld

Wie dient de schade te vergoeden die voortvloeit uit geweldsmisdrijven? De dader, de overheid of misschien het slachtoffer zelf? Vanuit rechtseconomisch perspectief blijkt deze vraag moeilijker te beantwoorden dan men in eerste instantie zou denken.

Het was in maart nummer 1 op het lijstje van ergnissen dat columnist Jan Mulder iedere maand bespreekt in het populaire tv-programma *De wereld draait door*: de manier waarop de overheid omspringt met de nabestaanden van Theo van Gogh. In niet mis te verstane bewoordingen gaf Mulder onder andere te kennen dat hij het een schande vond dat het Schadefonds Geweldsmisdrijven, een overheidsinstelling, de zoon van Van Gogh slechts 4000 euro ter vergoeding van affectieschade heeft toegewezen en vooral dat het fonds in dit geval geen shockschade vergoedt. Maar hoe logisch is het dat de overheid de schade vergoedt die voortvloeit uit de gewelddadige acties van burgers? Dient de dader niet degene te zijn die wordt aangesproken op zijn verantwoordelijkheid voor de schade? Het aansprakelijk stellen van de dader is immers een belangrijk middel om (potentiële) daders ervan te weerhouden overtredingen te begaan. Of is het misschien aan het (potentiële) slachtoffer zelf om zich tegen dergelijke schade te beschermen en een verzekering af te sluiten? Hieronder zal op al deze vragen worden ingegaan en uiteengezet worden waarom schadevergoeding binnen de rechtseconomie nog geen uitgemaakte zaak is.

Compensatie versus preventie

Mensen die het slachtoffer worden van een geweldsmisdrijf, of hun nabestaanden, en die daardoor schade lijden, hebben in Nederland twee mogelijkheden om de dader aansprakelijk te stellen voor die schade. Zo kunnen ze zelf een civiele procedure tegen de dader beginnen, of ze kunnen zich voegen in het strafproces. In het laatste geval doet de rechter dan niet alleen uitspraak over de bestraffing van de dader, maar ook over toewijzing van schadevergoeding. Voorwaarde is wel dat het om een eenvoudige vordering gaat; indien dit niet het geval is, zal de strafrechter het slachtoffer (alsnog) verwijzen naar de civiele rechter.

Indien een slachtoffer gebruikmaakt van één van deze juridische mogelijkheden, dan is dat met het oog op compensatie. Rechtseconomen zien het aansprakelijk stellen van de dader daarentegen als een

prikkel tot preventie. Om (potentiële) daders ervan te weerhouden overtredingen te begaan dienen zij immers verantwoordelijk te worden gehouden voor alle externe kosten, zodat de kosten van een misdrijf de baten zullen overstijgen. Rechtseconomen zijn ook wel in slachtofferbescherming geïnteresseerd, maar zoals Michael Faure (1999) het verwoordde: rechtseconomen leveren slachtofferbescherming door te zorgen dat er minder slachtoffers komen. Liever geen slachtoffer dan een door het recht beschermd slachtoffer. "Eerst aan preventie denken, dan pas aan compensatie" (Faure, 1999).

Preventie van misdrijven is zonder twijfel een nastrevenswaardig doel. Echter, gezien het aanzienlijke aantal geweldsmisdrijven dat jaarlijks wordt gepleegd, in 2004 werden er alleen in Nederland al 342.000 personen het slachtoffer van mishandeling en seksuele delicten (SCP, 2006), lijkt het minstens zo belangrijk om ook aan compensatie te denken. Tot nu toe wordt er binnen de rechtseconomie echter weinig aandacht aan besteed en wordt compensatie vooral gezien als een verzekeringskwestie.

Compensatie middels verzekering

Zoals gezegd kunnen slachtoffers van geweldsmisdrijven, of hun nabestaanden, een rechtszaak beginnen om de schade die ze hebben opgelopen op de dader te verhalen. Gezien het feit dat een meerderheid van de zaken nooit wordt opgelost, rechtszaken veel tijd en geld kosten en het maar de vraag is of de rechter je in het gelijk zal stellen, lijkt het echter verstandiger om een verzekering af te sluiten (Calabresi, 1970).

In Nederland wordt een groot deel van de materiële kosten die worden veroorzaakt door geweldsmisdrijven, zoals ziektekosten en arbeidsverzuim, gedekt door (verplichte) verzekeringen. Tegen andere soorten schade, zoals begrafeniskosten en diefstal van een auto, is het ook mogelijk om je te verzekeren. Tegen de pijn en het verdriet dat slachtoffers of hun nabestaanden ondervinden, is het daarentegen niet mogelijk een verzekering af te sluiten.

De reden dat er geen verzekering tegen immateriële schade bestaat, is gelegen in het feit dat mensen zich alleen wensen te verzekeren tegen schade die de marginale waarde van geld doet toenemen. Immateriële schade doet dat namelijk niet (Cook en Graham, 1977). Zoals uit Figuur 1 blijkt, leidt immateriële schade in plaats van een verschuiving op de nutscurve, voor een verschuiving van de curve zelf. Een slachtoffer gaat daarmee van punt A naar B, waardoor diens marginale nut gelijk blijft terwijl

JOSÉ MULDER

Promovenda aan de Universiteit van Tilburg

het slachtoffer over het geheel slechter af is.

Door het gelijk blijven van het marginale nut, heeft een individu niets te winnen bij het verschuiven van geld vanuit de situatie voor het misdrijf naar die er na middels een verzekering (Shavell, 2003). Sterker nog, vergoeding van immateriële schade via de rechter is daarmee ook onwenselijk. Zoals Viscusi (2000) uitlegt, dient de vergoeding die rechters toewijzen namelijk gelijk te zijn aan de hoogte van de verzekering die mensen zelf zouden hebben afgesloten indien er geen rechtssysteem zou bestaan. Aangezien er geen prikkel bestaat om een verzekering tegen immateriële schade af te sluiten, is de breed gedeelde conclusie dat ook in de rechtszaak geen vergoeding voor dergelijke schade dient te worden toegekend. Toewijzen van een bedrag Y , dat het individu terug zou brengen naar nutsniveau van voor het misdrijf (Figuur 1) zou immers tot oververzekering leiden, wat onwenselijk wordt geacht.

Kortom, rechtseconomen lijken het er tot nu toe over eens dat het beter is om slachtoffers via verzekeringen te compenseren voor materiële schade dan via het rechtssysteem. Indien men toch naar de rechter gaat, zou de vergoeding die de rechter toewijst gelijk moeten zijn aan de verzekeringswaarde van de geleden schade. Doordat mensen zich alleen wensen te verzekeren tegen schade die de marginale waarde van geld doet toenemen, dient materiële schade, zoals begrafeniskosten, wel vergoed te worden, en immateriële schade, zoals pijn en verdriet, niet. Om twee redenen is deze analyse opmerkelijk. Ten eerste gaat het idee dat mensen zich het beste zouden kunnen verzekeren, in tegen de prikkel tot preventie. Zo zal een verzekering ertoe leiden dat het aantal aangiftes afneemt en dat de kosten die de dader veroorzaakt niet (langer) voor diens rekening komen. Met als gevolg dat de kosten-batenanalyse van (potentiële) daders wel eens negatief uit zouden kunnen pakken. Ten tweede valt op dat men ervan uit lijkt te gaan dat het slachtoffers alleen om een financiële vergoeding van schade te doen is, en het niet uitmaakt van wie dat geld afkomstig is. Maar is dat wel zo?

Schadevergoeding staat niet per definitie gelijk aan geld

Zowel het afsluiten van een verzekering als een juridisch proces, geeft slachtoffers de mogelijkheid om hun schade financieel vergoed te krijgen. Maakt dit dat beide inwisselbaar zijn als het gaat om de vergoeding van schade die voortvloeit uit geweldsmisdrijven? Verzekeringen worden afgesloten om bepaalde risico's af te dekken en ervoor te zorgen dat het niet uitmaakt of men zich in de situatie bevindt waarin zich geen verlies voordoet (en er wel een verzekeringspremie wordt betaald) of in de situatie

**mensen blijken
bereid hun eigen
materiële welbevinden
op te geven om iemand
die hen benadeeld
heeft, te straffen**

waarin wel schade wordt geleden maar deze door de verzekering wordt vergoed. Anders gezegd, een verzekering maakt dat het mensen onverschillig laat of ze wel of geen schade lijden. Wanneer het gaat om geweldsmisdrijven is het zeer moeilijk voor te stellen dat deze onverschilligheid zich voor zal doen. Want welk bedrag kan ervoor zorgen dat het iemand onverschillig is of hij zich in een situatie bevindt waarin hij geen slachtoffer is van een geweldsmisdrijf of in een situatie waarin hij wel slachtoffer is maar gecompenseerd wordt (Figuur 1)? Dat geldt het verlies niet goed kan maken dat slachtoffers van geweldsmisdrijven lijden, wil echter niet zeggen dat er geen andere mogelijkheden zijn om deze mensen te compenseren.

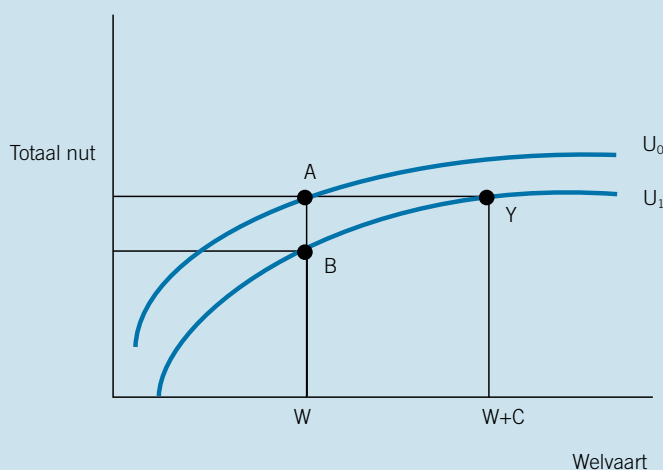
Het rechtssysteem biedt zelfs verschillende mogelijkheden om het nut van slachtoffers te laten toenemen.

Zo is bijvoorbeeld goed voor te stellen dat het slachtoffer nut zal ontlenen aan bestraffing van de dader. Door degene te straffen die hun met opzet iets heeft aangedaan vindt er immers gerechtigheid plaats. Empirisch speltheoretisch onderzoek heeft aangetoond dat een dergelijke negatieve vorm van altruïsme daadwerkelijk bestaat: mensen blijken bereid hun eigen materiële welbevinden op te geven om iemand die hen benadeeld heeft, te straffen (Rabin, 1993). Rechtvaardigheid is ook de reden dat slachtoffers liever gecompenseerd worden door de dader, dan door de overheid (Shapland *et al.*, 1985). Het wordt namelijk als eerlijker ervaren dat degene die verantwoordelijk is voor de schade, ook degene is die de schade vergoedt. Hieruit kan worden afgeleid dat het niet zo is dat het slachtoffers alleen om financiële vergoeding te doen is; het maakt uit van wie die vergoeding afkomstig is.

Daarnaast maakt het ook uit of het slachtoffer betrokken is bij het proces dat leidt tot zaken als schadevergoeding en bestraffing van de dader. Zo zijn slachtoffers die de kans krijgen om te participeren in een strafproces en die het gevoel hebben dat ze invloed uitoefenen op het proces, tevredener over het strafrechtssysteem dan degenen die niet kunnen participeren, ongeacht de uitkomst van de zaak. Dit verschil in tevredenheid wordt *procedural utility* genoemd, wat erop neerkomt dat mensen bepaalde procedures meer waarderen dan andere, ongeacht de uitkomst (Frey *et al.*, 2004). Volgens Frey *et al.* ontstaat deze vorm van nut doordat procedures informatie verschaffen over iemands positie binnen de maatschappij. Als een slachtoffer bijvoorbeeld de gelegenheid krijgt om zijn verhaal te doen en vriendelijk en respectvol wordt behandeld, en er ook rekening wordt gehouden met zijn wensen en behoeften, dan zal hij het gevoel krijgen dat hij gewaardeerd wordt en niet alleen staat (Mulder, 2008).

Figuur 1

Immateriële schade leidt tot een verschuiving van de nutscurve.

Bron: Mulder (2008)

Wat opvalt aan bovenstaande punten is dat een slachtoffer binnen het rechtssysteem nut ontleent aan sociale zaken als normen en waarden en zijn maatschappelijke positie. Economen als Nobelprijswinnaars Simon en Sen, hebben vaak gewezen op het sociale karakter van individuen en waarom daarmee rekening dient te worden gehouden in economische analyses. Binnen de rechtseconomie (in ieder geval op dit vlak) lijkt dat echter nog geen weerklank te hebben gevonden.

Onopgeloste zaken

Gezien het feit dat het merendeel van de misdrijven nooit worden opgelost, is een rechtszaak voor de meeste slachtoffers geen mogelijkheid om hun schade te (laten) compenseren. Wat voor deze groep slachtoffers misschien wel een mogelijkheid is, is vergoeding door de staat. Volgens victimologen is het zelfs de taak van de overheid om deze mensen te helpen. In navolging van Jeremy Bentham stellen zij namelijk dat de overheid haar burgers behoort te beschermen en dat de overheid dus (mede)verantwoordelijk is voor de schade van slachtoffers. Maar wat misschien nog wel belangrijker is: victimologen stellen dat schadevergoeding door de overheid een sterke symbolische waarde heeft en therapeutisch kan werken (Freckelton, 2004). Een vergoeding van de staat zou er bijvoorbeeld toe leiden dat een slachtoffer zich erkend voelt, en het als een teken van solidariteit of medeleven ervaart dat de staat diens schade vergoedt.

Net als bij een vergoeding via de rechter gaat het hier om sociale aspecten. En net als bij een rechtszaak zou het dus zo kunnen zijn dat een slachtoffer niet alleen financieel gecompenseerd wordt maar ook emotioneel. Of dit daadwerkelijk het geval is voor Nederlandse slachtoffers die een vergoeding hebben ontvangen via het Schadefonds Geweldsmisdrijven, is momenteel onderwerp van onderzoek.

Mocht het echter zo zijn dat slachtoffers zich beter voelen omdat de overheid hun schade vergoedt, dan kan het zo zijn dat de baten van een dergelijke vergoeding de kosten ervan overstijgen. Immers, als slachtoffers zich beter voelen, zullen ze eerder geneigd zijn het leven weer op te pakken waardoor ziekteverzuim en wellicht ook ziektekosten zullen afnemen.

Kortom, het is niet gezegd dat schadevergoeding iets is waar de overheid bij voorbaat buiten staat. Al dient wel in ogenschouw te worden genomen dat wanneer slachtoffers op deze manier gecompenseerd worden het aantal aangiftes kan afnemen, net als het aantal zaken waarin daders aansprakelijk worden gesteld. Net als het afsluiten van een verzekering kan vergoeding door de staat daarmee tot gevolg hebben dat een kosten-batenanalyse van (potentiële) misdadigers voor de maatschappij negatief uitpakt.

Conclusie

Wat de beste manier is om de schade van slachtoffers van geweldsmisdrijven te vergoeden, is een vraag die niet gemakkelijk te beantwoorden is. Tot nu toe werd binnen de rechtseconomie aangenomen dat compensatie voor materiële schade het beste via verzekeringen plaats kan vinden, maar deze aanpak houdt onvoldoende rekening met de sociale behoeften van individuen. Schadevergoeding via de rechter of via de staat lijkt meer recht te doen aan het compenseren van verlies van geweldsslachtoffers, maar ook die methoden roepen vragen op. Hoeveel financiële vergoeding is er bijvoorbeeld in beide situaties nodig om slachtoffers geheel te compenseren? En hoe verhouden de sociale effecten van vergoeding via de staat of de rechter zich tot de hoogte van het bedrag dat wordt toegewezen? Kortom, het is nog lang niet duidelijk hoe slachtoffers van geweldsmisdrijven het beste gecompenseerd kunnen worden. Er zijn nog vele vragen die een antwoord verdienen. Zo is zelfs de vraag waarom de analyse beperkt zou moeten worden tot slachtoffers van geweldsmisdrijven nog niet beantwoord.

Het zou dan ook wenselijk zijn als compensatie in de toekomst net zoveel aandacht zou krijgen binnen de rechtseconomie als preventie de afgelopen jaren heeft gehad.

LITERATUUR

- Calabresi, G. (1970) *The costs of accidents. A legal and economic analysis*. New Haven en Londen: Yale University Press.
- Cook, P.J. en D.A. Graham (1977) The demand for insurance and protection: the case of irreplaceable commodities. *The Quarterly Journal of Economics*, 91(1), 143-156.
- Faure, M.G. (1999) Op de glijdende schaal van verzekerbare en onverzekerbare risico's. *ESB*, 84(4193), D20-D25.
- Freckelton, I. (2004) Compensation for victims of crime. In: Kaptein, H. en M. Malsch (red.) *Crime, victims, and justice. Essays on principles and practice*. Aldershot en Burlington: Ashgate Publishing. 31-62.
- Frey, B. S., M. Benz en A. Stutzer (2004) Introducing procedural utility: not only what, but also how matters. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*. 160(3), 377-401.
- Mulder, J.D.W.E. (2008) *Compensation is not just about money and neither should its economic assessment be*. TILEC Discussion Paper No. 2008-012.
- Rabin, M. (1993) Incorporating fairness into game theory and economics. *The American Economic Review*, 83(5), 1281-1302.
- SCP (2006) *Slachtoffers van criminaliteit*. Den Haag: SCP-publicatie 2006/7.
- Shapland, J., J. Willmore en P. Duff (1985) *Victims in the criminal justice system*. Hants: Gower.
- Shavell, S. (2003) *Economic analysis of incident law*. NBER working paper nr. 9482; www.nber.org/papers/w9483.
- Viscusi, W.K. (2000) The value of life in legal context. *American Law and Economics Review*, 2(1), 195-222.

